

СЛОВЫ З ВЯСКОВАЙ ВУЛЦЫ

У слоўнікавым складзе агульнанароднай беларускай мовы выдзяляюцца словы, якія абмежаваны ў сферы выкарыстання, таму што ўжываюцца толькі жыхарамі пэўнай мясцовасці і захавалі пэўныя фанетычныя, лексічныя, марфалагічныя і сінтаксічныя асаблівасці, якімі яны адрозніваюцца ад агульнапрынятай нормы.

Асаблівасці дыялекта адлюстроўваюцца найбольш у мове сельскага насельніцтва. Вялікая колькасць слоў жыве толькі ў пэўных рэгіёнах, на абмежаваных тэрыторыях. У сяле Дабраслаўка слова лахачы азначае агады буякі. Яго ўжываюць таксама жыхары суседніх вёсак Пласкінь і Ліпнікі. У асноўным дыялекты у сваёй размове ўжываюць людзі старэйшага пакалення – карэнныя жыхары.

Чым абумоўлена разнастайнасць дыялектаў ў сяле Дабраслаўка?

Маладыя людзі жаніліся, мянялі месца жыхарства і прывозілі ў Дабраслаўку свае дыялекты, а гэтым узбагачалі мясцовую гаворку. Так з’явілася слова чапяла – прыстасаванне, з дапамогай якога нашы прабабулі ставілі патэльню ў печ або на пліту. Мясцовая назва чапяла, па ўсёй верагоднасці, звязана з дзеясловам чапляць. У вёсцы дыялектныя словы блізкія па сваім гучанні да ўкраінскіх. Гэта звязана з тэрытарыяльнай блізкасцю мясцовасці да ўкраінскай: дывітыся – глядзець, што – што, ныц – нічога.

Праводзячы сацыялагічнае апытанне, выявіўся колькасны склад жыхароў, якія пакуль яшчэ выкарыстоўваюць у сваёй гаворцы дыялектызмы. У сяле засталіся галоўным чынам пенсіянеры, але і сярод іх нешматлікія выкарыстоўваюць словы дыялектнага паходжання. З 263 жыхароў вёскі 108 чалавек – пенсіянеры. Сярод іх 87% часта ўжываюць у сваёй гаворцы дыялектныя словы. У асноўным гэта тыя, каму за 70-80 гадоў (старажылы, іх 53 чалавекі). Узрост 55 пенсіянераў – 55-70 гадоў. Сярод іх толькі 52% маюць у сваім лексіконе дыялектныя словы. Працэнт дыялектаў у мове астатніх жыхароў (125 чалавек, выключаючы немаўлят і ранні дашкольны ўзрост) вельмі малы (16%).

Мясцовыя моўныя асаблівасці маюць розны характар. Сярод іх ёсць такія, якія праяўляюцца ў гукавым афармленні слоў. Нямала і такіх, якія звязаны з граматыкай – са зменай слоў у маўленні, з

пабудовай словазлучэнняў і сказаў, г. зн. маюць марфалагічны або сінтаксічны характар. Прыклады асаблівасцей ўжывання дыялектных слоў на розных лінгвістычных узроўнях:

I. Фанетычны ўзровень:

1. Сістэма галосных. Вымаўленне гука І ў слове ёсць есці (поісты). У слове холадна апошні склад вымаўляецца з націскам (халадно). У на месцы ы ў націскных складах (буў), еканне, эканне (цебе, тэбэ), у націскных складах замест э, о (літо).

Такое вымаўленне характэрна для людзей старэйшага пакалення.

2. Сістэма зычных. Тада замест тады, када замест калі. Пясят замест пяцьдзясят.

II. Марфалагічны ўзровень:

Няправільнае ўжыванне роду – быў у паліце. Напрыклад, колькі гадзін, якое адпавядае літаратурнай мове, гучыць у гаворцы жыхароў Дабраслаўкі скока часу. Дыялекты вучэбнік, дзярэўня, вучыцель можна пачуць сярод вучняў, якія пражываюць у Дабраслаўцы. Гаворачы аб марфалагічных асаблівасцях мясцовага гаворкі, нельга не звярнуць увагу на тыя з іх, якія звязаны з дзеясловамі. Шырокае выкарыстанне постфікса -са ў дзеясловах (усміхаўса, наеўса). Асаблівасцю вымаўлення дзеясловаў з'яўляецца вымаўленне незначальнай формы дзеяслова: ехаты, рабіты, гаварыты. Дзеяслоў загаднага ладу едзь дабраслаўцы вымаўляюць ехай, займеннік гэты – гэны. З прыслоўямі ўжываецца часціца -ка, яны вымаўляюцца адпаведна тута-ка, тама-ка. Зваротная часціца -са (мыесса). Вымаўляецца незначальная форма дзеяслова пячы з -ці, замест -чы.

III. Лексічны ўзровень:

Выкарыстанне слоў (дыялектаў), якія адсутнічаюць у літаратурнай мове. Драбкі – цукар-рафінад, гора – гарышча, памяшканне паміж дахам столлю, стэпка – пограб, лапікі – адзенне, крышаны – суп з бульбы.

IV. Семантычны ўзровень:

Словы, якія існуюць у літаратурнай мове, але маюць іншае значэнне. Напрыклад, слова бугай. У літаратурнай мове гэта гаспадарчая жывёліна. Значэнне дыялекту – высокі, з моцным целаскладам мужчына. Прыстаць – стаміцца, натрусіць – насмеціць.

Асаблівую групу дыялектаў складаюць словы, якія прыйшлі ў мясцовую мову ад заходняй гаворкі – гэта ровэр – веласіпед, з украінскай – дывіцеса – глядзець, з казахскай – сурпа – булён.

Выяўлена 31 дыялектная адзінка, складзены “Слоўнік дыялектных слоў сяла Дабраслаўка”.

Самая вялікая група – назоўнікі. Яна складае 72%. У працэсе назіранняў і аналізу выявілася некалькі груп дыялектаў.

1. Дзеясловы – дзеянні.
2. Займеннікі.
3. Прадметы быту.
4. Назвы страў.
5. Назвы жывел.
6. Назвы адзення.
7. Прыслоўі.

Дыялекты становяцца рэліктавай з’явай, новыя не ўтвараюцца. Аднак у нашай краіне вядзецца работа па стварэнні Зводнага слоўніка беларускіх гаворак. У яго ўвойдуць словы, якія збіраліся даследчыкамі розных пакаленняў. Занатавана тое, што яшчэ захавана ў народным асяроддзі сяла Дабраслаўка ў натуральным выглядзе. Дадзеныя дыялектныя словы будуць дасланы ў рубрыку “Слоўніца” газеты “Звязда” для перадачы ў Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі з мэтай іх фіксацыі ў Зводным слоўніку беларускіх гаворак і стануць часткай духоўнай культуры беларусаў.

УДК 821.161.3’372.235

Навуч. В.С. Казачонак, Ц.У. Наскоў
Навук. кіраўнікі А.В. Мазанік, В.Я. Печнікава,
настаўніцы беларускай мовы і літаратуры
(ДУА “Сярэдняя школа № 92 г. Мінска”)

МАЛАЯ РАДЗІМА Ў ПСЕЎДАНІМАХ МАСТАКОЎ БЕЛАРУСКАГА СЛОВА

У Беларусі 2018-2020 гады прайшлі пад знакам Года малой радзімы. Адпаведны Указ № 247 падпісаў Прэзідэнт краіны А.Р. Лукашэнка. Прыняцце такога рашэння выклікалі развагі аб важнасці малой радзімы ў лёсе кожнага чалавека, а тым больш у жыцці творчай асобы.

Многія беларускія пісьменнікі – выхадцы з вёскі. Яны праз усё сваё жыццё і творчасць пранеслі трапяткое, узвышанае пачуццё да мясцін, дзе нарадзіліся. І недарэмна многія з іх абіралі сабе псеўданім, звязваючы з тым месцам, дзе прайшлі гады маленства і юнацтва.